



ALEXANDRU CIORĂNESCU

NOTA ASUPRA EDIȚIEI

Ideea publică în limba română a noastră *Dictionarul Etimologic al limbii române* își are originile în 1900, în cadrul unei lucrări de cercetare și de redactare a unui dictionar etimologic al limbii române, de către Alexandru Ciorănescu.

DICTIONARUL ETIMOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE

Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă, de

TUDORA ȘANDRU MEHEDINTI

și

MAGDALENA POPESCU MARIN

Sigurărește solemnă că conținutul sau de vremea cărții după copia său completă și modificările speciale făcute în cursul timpului de astăzi înseamnă, cără, după 1990, nu-a înscris în niciuna dintre paginile său etichetele respective. Aceste schimbări afectează peisajul etimologic: *anula* 1865, *bulgaria* 1894, *cașaf* 1910, *căciule* 1946, *galben* 1960, *garzon* 1965, *igrață* 1953, *lăză* 1953, *lăză* 1960, *timbr* (< *naăr* 8717), *timbra* 8713, *toarcă* (< *taracă* 1870), *totul* 1923 și *vlaică* 1930.

Am respectat ortografia originală (corectată doar unde securitatea la urmări că era său să fie normă, indiferent scrierii să fie înăuntru sau înăjură) și schimbările în ordinea abundenței și convingenției său și, în special, în numărul lor.

Nu am corectat ortografiile altor autori (cu excepția unei rare), cind șocasă nu este respectată (cf. *jezua* 1600 care figurează în *dictio* și în *dictio* 12), pentru a evita confuzul care se ar fi produs la eventuala comitere a unei erori de tipărire.

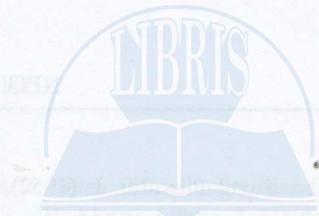
În finalul de cîndvei, ca să mulțumesc tuturor locuitorilor, traducând limbile din care



Editura SAECULUM I.O.

Este interzisă reproducerea integrală sau parțială a cărții fără autorizarea editurii sau a autorității competente. Numărul de exemplare este limitat de 1000. Reproducerea totală sau parțială a cărții este interzisă.

București, 2007

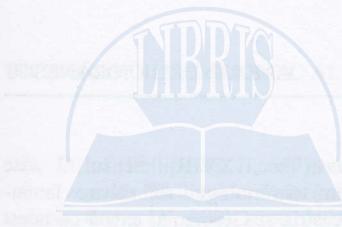


SUMAR

Notă asupra ediției	5
Prefață	9
Abrevieri	13
DICȚIONAR	15
Indice	857
I. ROMÂNĂ	
Dacoromână	858
Istroromână	887
Macedoromână	889
Maglenoromână	901
II. ALTE IDIOMURI	
Albaneză	908
Arabă	913
Armeană	914
Avară	914
Bască	914
Berberă	914
Bulgară	914
Catalană	924
Cehă	926
Celtice	927
Chineză	927
Croată	927
Cumană	929
Dacă	929
Daneză	930
Engleză	930
Franceză	930
Germană	943
Greacă	947
Greacă modernă	951
Idiș	958
Iliră	958
Indiană	958
Indo-europeană	959
Iraniană	959
Italiană	959
Iudeo-spaniolă	968
Ladină	968

Latină	969
Lazio	985
Letonă	985
Lituaniană	985
Maghiară	985
Mongolă	991
Persană	991
Poloneză	992
Portugheză	995
Provensală	998
Rusă	1001
Ruteană	1006
Sardă	1009
Sârbă	1010
Slavă	1019
Slovacă	1031
Spaniolă	1033
Suedeză	1038
Tătară	1038
Tracă	1038
Turcă	1038
Tigănească	1046
Vegliotă	1047
Bibliografie	1049





A

a, prep. – 1. (Înv.) Exprimă o relație spațială (cu sau fără ideea de miscare): *șezu a dreapta lui Dumnezeu* (Coresi). – 2. (Înv.) Exprimă o relație temporală sau instrumental-modală: *sîmbătă a prînzul cel mare* (N. Costin). – 3. (Înv.) De la sensul spațial s-a dezvoltat un sens cauzal: *mearsă în pădure a lemn* (Dosoftei). – 4. Exprimă o relație de identitate, fie reală, fie presupusă: *cînii latră a om străin* (N. Gane). – 5. Însoteste inf. scurt și (înv.) inf. lung. În primul caz, se suprimă la timpurile compuse cu inf. (voi fugi), după a și și a putea (nu pot face nimic) și după un pron.rel.-inter. (n-are ce face). – 6. (Înv.) Însoteste gen.-dat. nedeterminat: *nice frate a frate va folosi, nice părinte a fecior* (Varlaam).

Lat. *ad*, al cărui rezultat romanic este în general *a* (Pușcariu 1; Candrea-Dens., 1; REW 136; DAR). Toate întrebuintările din rom. sănt romanice, chiar și gen.-dat.: cf. Pușcariu, *Lr.*, 190 (citat din *CIL*, XIII, 2483: *membra ad duos fratres*, rom. *membrele a doi frați*). A fost înlocuit treptat și astăzi aproape complet, de *la*. Tendința actuală este de a i se limita folosirea la 4 și 5. 1

a, interj. – Exprimă surpriză, cu un sens secundar de mirare sau de indignare.

Creație expresivă. 2

aba, interj. – Exprimă o întrebare nuanțată de îndoială sau mirare. Alteori introduce pur și simplu întrebarea.

Creație expresivă. 3

abă (-ăle), s. f. – Dimie, țesătură groasă de lînă. – Mr., megl. *abă*.

Tc. *aba* (Miklosich, *Fremdw.*, 73; Șineanu, II, 3; Lokotsch 2), cf. ngr. ἄμπας, bg. *aba*. – Der. *abager*, s. m. (persoană care fabrică sau vinde țesături; croitor); *abagerie*, s. f. (fabrică sau prăvălie de țesături); *abagiu*, s. m. (persoană care fabrică sau vinde țesături). 4

abac (-ce) s. n. – 1. Numărătoare, instrument de calculat. – 2. Tabel, diagramă.

Fr. *abaque*, it. *abbaco*. Din it., prin ngr. ὀμπάς, var. (înv.) *ambac* (Gálidi, 143). 5

abajur (-ruri), s. n. – Dispozitiv care ferește ochii de lumina unei lămpi.

Fr. *abat-jour*, cf. it. *abagiur*. 6

abanos, s. m. – Lemn din specii de copaci exotici, greu, foarte tare, de culoare neagră. – Mr. *abanoz*.

Tc. *abanos*, din ngr. εβενός (Roesler 587); Șineanu, II, 5; REW 2816; Lokotsch 3); cf. ngr. ἄμπανός bg. *abanos*, alb. *abanos*. 7

abate (-t, -ătăt), vb. – 1. A doborî la pămînt, a dăfima, a da jos. – 2. A devia, a îndepărta. – 3. A schimba drumul. – 4. (Refl.) A se, opri. – 5. A se grăbi, a face tot ce este cu putință. – 6. A trece cuiva ceva prin minte, a i se năzări (cu pron. în dat.). – Mr. *abat*, istr. *abotu*.

Lat. *abbatiere* (cuvînt probabil tîrziu, care apare doar în Legea Salică), sau mai curînd formăție internă a rom., plecînd de la *a bate* (Pușcariu 2; REW 11). DAR explică sensul 1 ca galicism și pe celelalte ca împrumut din sl. *biti* „a bate“ și „a ciocâni“. Ambele opinii par discutabile, căci *biti* nu este suficient pentru a explica toate sensurile rom. care, pe de altă parte, s-ar putea explica foarte bine plecîndu-se de la cuvîntele românce (cf. Gamillscheg, *abat*). – Der. *abătător*, adj. (muncitor); *abatere*, s. f. (deviere, anomalie); *abătut*, adj. (deviat; deprimat, melancolic). – Din rom. provine sb. *abati* „a devia“. 8

abate (-ti), s. m. – 1. Titlu dat superiorului unei abații. – 2. Titlu onorific acordat unor preoți catolici; persoană care poartă acest titlu.

It. *abate*. – Der. *abatijal*, adj. (referitor la o abație), din it. *abbaziale*; *abație*, s. f. (mănăstire condusă de un abate), din it. *abbazia*; *abatisă* (călugărită care conduce o abație), din lat. *abbatissa* (sec. XIX). 9

abator (-oare), s. n. – Clădire unde se tăie vîtele destinate consumului. – Var. (înv.) *abatoriu*.

Fr. *abattoir*. 10

abecedar (-re), s. n. – Manual elementar pentru învățarea scrisului și cititului.

Fr. *abécédaire*, it. *abecedario* (sec. XVIII), din *abc* (pronunțat *abecé*), de unde var. ortografică *ABCdar*. 11

abia, adv. – 1. De foarte puțină vreme, tocmai (introduce o acțiune care tocmai s-a terminat). –

2. Cu greu, anevoie. – Mr. *avia*.

Lat. **ad vix* (Cipariu, *Arhiv.*, 109; Philippide, *Principii*, 91; Pușcariu 3; Candrea-Dens., 2; REW 224; DAR); cf. surs. *vess*, v.sp. *abés*, *avés*, v.port. *tamalavés*. A paragogic este normal cu funcții adv., cf. *aci(ia)*, *aiure(a)*, *acole(a)*; este deci inutilă explicația lui Candrea-Dens., care pleacă de la relații sintactice. Este greșită ipoteza că s-ar

baza pe sl. *abije* „imediat“ (Cihac). – Din rom. provine săs. (*d*)*abja*. **12**

abil (-lă), adj. – Dibaci, îscusit.

Fr. *habile*. Accentul este indiferent. – Der. *abilită*, vb.; *abilitate*, s. f., din fr. **13**

abitir, adv. – Mai mult, mai bine, mai tare (decit...) (numai împreună cu *mai*).

Tc. *better* „mai rău“ (Iogu, GS, V, 181). Este puțin probabilă relația sugerată de Șineanu, II, 6 și DAR cu tc. *abeter*, comparativ de la *abe* „clar“. După Lokotsch 5, din per. *ābdār* „clar“. **14**

ablăs (-șī), s. m. – (Olt.) În sec. XVIII, localnic, contribuabil, cap de familie.

Germ. *Ablass* „indulgentă“. Cuvînt introdus de ocupația austriacă în Oltenia (1718–1739). **15**

ablegat (-ti), s. m. – Nunțu, trimis apostolic.

Lat. *ablegatus* (sec. XVIII). Puțin întrebuițnat. **16**

abnegatie (-ii), s. f. – Devotament. – Var. *abnegare*.

Fr. *abnégation*. Der. s-a format pe baza unui model verbal *a abnega*, care nu se folosește. **17**

abnormitate (-ăti), s. f. – Anomalie, aberație.

Germ. *Abnormalität* (sec. XIX). Germanism, introdus de Titu Maiorescu. **18**

abonă (-nez, -ăt), vb. – 1. A-și face un abonament. – 2. (Arg.) A profită, a se folosi în mod indiscret și periodic de o facilitate.

Fr. *abonner* (sec. XVIII). – Der. *abonnement*, s. n.; *abonat*, s. m. **19**

abordă (-dez, -ăt), vb. – 1. (Despre nave) A acosta. – 2. A trata o problemă.

Fr. *aborder*. – Der. (din fr.) *abordabil*, adj.; *abordaj* s. n.; *inabordabil*, adj. **20**

abraș (-șe), adj. – 1. (Despre cai) Cu capul cu pete albe. – 2. Nefericit, nepotrivit, nereușit. – 3. Violent, nărăvaș. – Mr. *abrașeu* (impertinent).

Tc. (arab.) *abraş* (Şineanu, II, 7; Lokotsch 9); cf. alb. *abraş* (Meyer 2), bg. *abraş* „stropit, pătat“. **21**

abriboi, s. m. – Plantă (Centaurea suaveolens). – Var. *ambriboi*.

Tc. (per.) *amberboi* „parfum de ambră“, posibil prin intermediul ngr. ḷūβερ्पोϊ (Şineanu, II, 20; DAR). **22**

absent (-tă), adj. – Care lipsește.

Fr. *absent*. – Der. (din fr.) *a absenta*, vb.; *absență*, s. f.; *absenteism*, s. n. **23**

absolvî (-v, -ăt), vb. – 1. A ierta, a scuti de pedeapsă. – 2. A termina studiile.

Lat. *absolvere* (sec. XVIII). Sensul 2 este împrumutat din terminologia referitoare la învățămînt din Austria și Germania; există cu acest sens tendința de a conjuga *eu absolvesc* (cf. Iordan, BF, II, 53). – Der. *absolvent*, adj. (care a terminat o formă de învățămînt); *absolvență*, s. f. (terminarea unei forme de învățămînt). **24**

absorbî (-b, -ăt), vb. – 1. A suge, a înghiți, a se îmbiba. – 2. A preocupa.

Fr. *absorber*, cf. *sorbi*. – Der. *absorbant*, adj.; *absorbitor*, adj.; *absorptiune*, s. f., din fr. **25**

abtineaă (-n, -ăt), vb. – A se stăpîni, a se reține.

Format de la *tinea*, după paralelismul cu fr. *tenir-abstenir*. – Der. (din fr.) conservă grupul *bst*: *absențiune*, s. f.; *abstentionist*, s. m.; *abstinent*, adj.; *abstinență*, s. f. **26**

abundă (-d, -ăt), vb. – A fi, a se găsi din belșug, a prisosi.

Lat. *abundare* (sec. XIX). Puțin folosit, mai ales la pers. a 3-a, ceea ce explică oscilația între *abund* și *abundez*.

Der. *abundent*, adj.; *abundență*, s. f. Amîndouă formele sunt dezaprobată de unii gramaticieni conservatori, care pledează pentru *abundant* și *abundanță*. Totuși, primele forme s-au generalizat, datorită confuziei ușor de făcut între terminațiile fr. *-ant* și *-ent*: fr. *abondant* > *abundent* și fr. *contondant* > *contundent*, ca și fr. *pénitent* > *penitent*. **27**

abur (-ri), s. m. – 1. Vaporii de apă. 2. (Inv.) Sufletul animalelor necuvîntătoare, considerat în esență mecanic. – Mr. *abur*(ă).

Lat. *albūlus* („pată albă“ în lat.med., cf. Thomas, Bull. Du Cange, V, 100), pe baza aspectului material al vaporilor de apă. *Albulus* s-a păstrat în it. *avolo* „mreană“ (REW 328; Prati), fr. *able(tte)*. Fonetismul nu pare să constituie vreo dificultate. Pierderei lui *l*, care apare și în cuvintele citate, și în fr. *gabole* < *galbulus* etc. (Thomas, Bull. Du Cange, V, 130; O. Deutsch-mann, Romanist. Jb. I, 144), pare a fi anterioară rom.; totuși, trebuie să fi fost destul de tîrzie, pentru a împiedica pierderea lui *b* intervocalic. Același rezultat în alb. *avulj*.

În general cuvîntul rom. este considerat autohton (Miklosich, Slaw. Elem., 9; anterior indo-europenei după Lahovary 319), sau provenind din alb. (Cihac II, 714; Philippide, II, 605; DAR; Rosetti II, 108); acesta din urmă ar reprezenta un indoeurop. **a-vel-os* (Jokl, Ling.-Kulturhist. Untersuchungen, 263) sau **abba-* (Meyer, Alb. St., III, 81). S-a renunțat la der. de la *vapor* (Diez,

II, 14; cf. Philippide, II, 657), ca și la cea de la un **vapulus* (Philippide, *Principii*, 7; Pascu, I, 27; *Arch. Rom.*, IX, 300), greu de admis. Explicația lui Densusianu, *Rom.*, 1898, p. 130, prin **abburire* (în locul lui **abburare*, cf. sp. *aburar*), este cu totul improbabilă, căci ideea de vaporii nu se potrivește cu cea de combustie; *REW* 15 și *DAR* menționează cu rezervă această ipoteză.

Der. *abura*, vb. (a scoate aburi); *aburat*, adj. (umezit); *abureală*, s. f. (răsuflare; briză); *aburi*, vb. (a produce aburi; a exala; a răsufla); *aburitor*, adj. (care exală); *aburiu*, adj. (vaporos; albicios); *aburos*, adj. (vaporos), cuvânt creat de Odobescu, prin paralelismul it. *vapore-vaporoso* sau fr. *vapeur-vaporeux*. Din rom., ngr. αμπρος (Meyer, *Neogr. St.*, II, 74).

28

aburca (-c, ăt), vb. - 1. A urca, a sui. - 2. A urca, a ridică.

Dintr-un der.vulg. al lat. *ōrior*, cf. *urca*. S-ar putea pleca de la **aboricare*; însă dificultatea conservării lui *b* intervocalic este mare, aproape de nerezolvat. Se poate datora unei reduplicări, rezultat al unui *b* protetic **bōrīcāre* de la **ōrīcāre*, (precum **burere, bustum* de la *urere*), sau al unei compunerii cu *ad*. Ceaalătă ipoteză, emisă de Pușcariu, *ZRPh.*, XXXI, 616 și acceptată de *DAR* și *REW* 606, pleacă de la lat. **arboricare < arbor*. Explicația nu convinge, nu numai datorită ciudăteniei imaginii, ci și pentru că nu se ține seama de evidența identitatea lui *aburca* cu *urca* și, prin urmare, de necesitatea de a le găsi o origine comună.

29

ac (-ce), s. n. - 1. Instrument de cusut. - 2. Bold. - 3. (La insecte și plante) Organ de apărare în formă de ghimpe. - 4. (La unele instrumente) Indicator. - Mr., megl. *ac*, istr. *qc*.

Lat. *ācus* (Pușcariu, 6; Candrea-Dens., 3; *REW* 130; *DAR*; cf. Rohlfs, *Differenzierung*, 49); cf. vegl. *yuak*, it. *ago* (calabr. *acu*, sard, *agu*), prov. *ac*. - Der. *acar*, s. n. (cutiuță, acăriță); *acar*, s. m. (muncitor feroviar, macagiu); *acăriță, acarniță*, s. f. (cutiuță în care se păstrează ace). 30

acadea (-ele), s. f. - Bomboană din zahăr topit.

Tc. *akide*, din arab. *akūda* (Seineanu, II, 7; Lokotsch 44; cf. Iordan, *BF*, VI, 150). 31

acaret (-turi), s. n. - 1. Accesorii, bunuri gospodărești. - 2. Unelte (mai ales agricole).

Tc. *akarat*, pl. de la *akar* „bunuri gospodărești“ (Seineanu, II, 7; Lokotsch 43). 32

acăstău (-teie), s. n. - 1. Spânzurătoare. - 2. Persoană înaltă, prăjină.

Mag. *akasztó* „care atîrnă“ (*DAR*). În Trans.

33

acătă (-t, -ăt), vb. - 1. A prinde. - 2. A atîrni. - 3. (Fam.) A acosta o femeie pe stradă. - 4. (Arg.) A obține, a dobîndi. - Var. *agăță* (și der. săi). Mr. *acaț*, *cățari* „a prinde“, istr. *(a)coț* „prind“.

Origine incertă. Se consideră în general ca fiind reprezentant al lat. *accaptiare*, din *captiare* (Philippide, *Principii*, 43; Pușcariu, *Lat. ti*, 12; Pușcariu 7; Candrea-Dens. 6; *REW* 1663; *DAR*); cf. it. *cacciare*, v.prov. *cassar*, fr. *chasser*, sp. *azar*, port. *caçar*. Toate cuvintele românești au păstrat sensul primativ, „a prinde cerbul“, ca în mr. și istr. Semantismul nu pare să ridice nici o problemă deosebită; însă fonetismul este dificil, datorită reducerii inexplicabile a grupului *pt* > *t*. Este posibil să se fi produs o contaminare cu vreo formă balcanică, de ex. bg. *kacjă* „a agăță“ (Meyer, *Alb. St.*, IV, 81), cf. *căjăra*. Candrea, *Elementele*, 403, și Pușcariu 7 presupun o contaminare cu *căjă* „toiag, bită“; Cihac, II, 475 pleacă de la mag. *akaształni* (cf. Schuchardt, *ZRPh.*, XXVIII, 41; Candrea-Dens., 6). *Acăta* pierde treptat teren față de *agăță*, în poftida strădaniei gramaticienilor și puriștilor. - Der. *acătăcios*, adj. (lipicios); *acătăoare*, s. f. (șiret, atîrnătoare); *acătături*, s. f. pl. (cîrcei la viață de vie). Cf. *căjă*.

34

acătare, adj. - 1. (Înv.) Oricare. - 2. Adevarat, veritabil. - 3. Bun, vrednic. - Var. *acătarea*, *acătărea*, *acătării*.

Lat. **ecum tālis*, al căruia rezultat normal, *cutare*, prezintă un *a* protetic de la formațiunile adv., cf. *afund*, *aminte*, asimilîndu-l apoi pe *u* aton. Asimilarea sa la adv., în poftida categoriei adj., este evidentă în folosirea sa invariabilă, ca și în acel *a* paragogic al var. Alteori, datorită aspectului său, a fost confundat cu un s.verbal, și de aici rezultă ultima variantă. Opiniile asupra originii sale au fost foarte diferite. După Cipariu, *Gram.*, 260, din lat. *ad+que+tale*. Din *cătare*, după Philippide, *Principii*, 8; din *atare* (Pușcariu 8 și 159); din *capitalis*, printre-o fază intermediară **capalte* (Candrea, *GS*, VII, 283); sau din *tare*, cu un element prepozițional *acă-*, ce pare inexplicabil (*DAR*). Pentru *REW* 63 este un der. din lat. **accapitare*, cf. sp. *acatar*. 35

acăstist (-te), s. n. - 1. Imn și slujbă bisericescă ortodoxă în cinstea Fecioarei Maria sau a unor sfinți. - 2. Listă de nume date preotului spre a se ruga pentru persoanele înscrise pe ea.

Gr. ἀθίστος, din αθίζω „a sta jos“, cu privativ, deoarece este vorba de imnuri care se cîntă stînd în picioare. - Der. *acăstistier*, s. n. (colecție de imnuri).

36